

Пономарьов О. С.

ЛОГІКА СПІЛКУВАННЯ ТА ЙОГО ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Філософська рефлексія феномену спілкування дозволяє виявити іманентні йому особливості і взаємозв'язки з індивідуальним і суспільним буттям людини та її діяльністю. Тому важливого значення набуває проникнення у його сутність з метою підвищення ефективності спілкування. У статті досліджуються гносеологічні його аспекти і показано їх роль в нових суспільних умовах і в системі нових життєвих цінностей.

Философская рефлексия феномена общения позволяет выявить имманентные ему особенности и связи с индивидуальным и социальным бытием человека и его деятельностью. Поэтому важно проникнуть в его сущность с целью повышения эффективности общения. Рассмотрены гносеологические его аспекты и показана их роль в новых социальных условиях и в системе новых жизненных ценностей.

The philosophical reflection of the phenomenon of communication allows to expose its immanent features and its correlation with individual and social existence of a person and his activity. Therefore it is important to get to its essence with the aim of increase of efficiency of communication. Its gnosiological aspects are considered and their role in the new social terms and in the system of new vital values is shown.

Феномен людського спілкування є настільки звичним і поширеним, і в той же час достатньо складним і суперечливим, що завдання і можливості його дослідження даватимуть змогу ще довго відкривати все нові й нові надзвичайно цікаві моменти, знання і урахування яких дозволило б збагнути логіку спілкування та істотно підвищити його ефективність. Мається на увазі підвищення рівня взаєморозуміння між людьми і народами й розширення спектра цілеспрямованої дії спілкування в процесі навчання, виховання і соціалізації підростаючих поколінь. У зв'язку з цим автор впевнений, що заснування журналу «Філософія спілкування» стало значною подією в розвитку української філософської думки взагалі та в розкритті таємниць людського спілкування і його нових можливостей. Це тим більш актуально, якщо враховувати ті істотні зміни, які відбуваються у сутності, цілях і змісті спілкування, в його характері і засобах і які зумовлені непростими реаліями і суперечностями нашого динамічно мінливого часу.

Філософська рефлексія над феноменом спілкування має своєю метою і призначенням виявлення не тільки іманентних йому особливостей, але також і його взаємозв'язку з індивідуальним і суспільним буттям людини та її діяльністю. Оскільки кожна людина суб'єктивно сприймає та розуміє світ і своє оточення, усвідомлює буття, то можливість успішного її співіснування і співпраці з іншими людьми вимагає певного узгодження понять і позицій, що досягається за допомогою спілкування з ними.

Відомо також, що існує множина цілей, завдань і функцій спілкування, які забезпечують принципову можливість існування людини як суспільної істоти і успішного здійснення нею спільної з іншими людьми діяльності. Виявлення змісту і характеру зв'язку між цією діяльністю та спілкуванням також стають одним із завдань філософської рефлексії над феноменом спілкування. Уявляється цілком очевидним, що тільки в результаті такої рефлексії можна проникнути в глибини людської психіки й відображення нею зовнішнього світу, з'ясувати механізми взаєморозуміння і взаємного впливу однієї людини на інших. В той же час філософська рефлексія відкриває можливості з'ясування сутності самого феномену спілкування і його логіки, а також визначення основних напрямків і шляхів його розвитку під впливом досягнень науково-

технічного і соціального прогресу. Йдеться насамперед про еволюцію характеру самої потреби людей у спілкуванні, про мету й доцільні способи задоволення цієї потреби.

Сьогодні розвиток філософії відбувається не тільки за рахунок більш глибокого дослідження її традиційних об'єктів, а й шляхом філософського осмислення актуальних проблем сучасності, що виникають у різних сферах людської діяльності. Унаслідок цього з'являються нові напрямки і нові галузі в загальній структурі цілісної системи філософських знань. Однією з них стає і філософія людського спілкування. Цей напрям набув особливо інтенсивного розвитку у зв'язку з формуванням і становленням постіндустріального суспільства і зумовленими цими процесами стрімкими змінами суспільних відносин, цілей і засобів спілкування, переоцінкою людських цінностей, ідеалів і потреб, в тому числі й комунікативних потреб особистості.

Сьогодні очевидно, що істотне розширення технічних можливостей для спілкування, перш за все за рахунок розвитку телекомунікаційних засобів (Інтернет, мобільний зв'язок тощо) разом із загальним прискоренням темпу життя суттєво змінило цілі і сам характер міжособистісного спілкування, процес якого стає все більш прагматичним та оперативним. Це майже автоматично призвело до його алгоритмічності та водночас послабило його емоційну складову за рахунок інформаційної. В той час, як логіка науково-технічного і соціального прогресу з необхідністю вимагає подолання технократичного типу мислення, олюднення як техніки, так і суспільних відносин, філософське осмислення сутності спілкування та можливостей підвищення його ролі в духовному й ціннісному відродженні соціального буття людини стає все більш очевидним і актуальним. Без цього дуже важко, а то і взагалі неможливо подолати міжособистісні, міжетнічні, міжконфесійні та інші суперечності, ворожнечу і конфлікти, які вносять дисонанс в людські відносини та ускладнюють життєдіяльність суспільства і здійснення спільної діяльності людей. Більш того, уявляється доцільним говорити не просто про філософське осмислення сутності цього життєво важливого для людини і суспільства феномену, а про системне формування філософії спілкування як окремої наукової дисципліни.

При цьому філософія спілкування має формуватися не як довільний набір випадкових міркувань окремих філософів і навколофілософських рефлексій психологів, філологів та інших фахівців із соціальної комунікації стосовно сутності спілкування, його природи і цілей, видів, засобів і процесів його здійснення. На наше глибоке переконання, вона має бути стрункою галуззю філософських знань зі своєю внутрішньою структурою, яка б тією чи іншою мірою відповідала загальній структурі системи філософських наук. Отже, цілком правомірно говорити про онтологію і гносеологію спілкування, про його логіку та аксіологію, про етику та естетику тощо. Надзвичайно важливого значення набуває також герменевтика спілкування у сучасному її розумінні як теорія розуміння. І всі ці розділи філософії спілкування як цілісної системи повинні бути органічно пов'язані між собою, відображаючи системну цілісність самого феномену спілкування та сприяючи підвищенню його цінності в індивідуальному і суспільному бутті людей. Водночас це має сприяти підвищенню ефективності їхньої взаємодії та забезпеченню нормального соціально-психологічного самопочуття.

Онтологічні аспекти спілкування і його логіка у їх єдності і взаємному зв'язку досліджувались нами у роботі [1]. Мета ж цієї статті, яка є природним її розвитком і цільовим тематичним продовженням, полягає в дослідженні гносеологічних аспектів спілкування, які тісно пов'язані з його онтологічними аспектами, оскільки феномен спілкування є однією з атрибутивних характеристик людського буття. Ось чому з гносеологічних позицій прояви спілкування доцільно розглядати у таких двох формах буття, як буття соціального (що включає буття суспільства у цілому і буття кожної

окремої людини в суспільстві з її природними потребами), так і буття духовного, ідеального (що включає суб'єктивне ідеальне як свідомість індивіда та її виявлення у праці та спілкуванні, та об'єктивне ідеальне, яке об'єднує над індивідуальні його форми пізнання, освоєння яких і досягається в процесі спілкування, незалежно, усного чи письмового, безпосереднього чи опосередкованого).

Гносеологія як розділ філософії, в якому розглядаються питання про сутність пізнання, шляхи досягнення істини, її основи та критерії тощо, не може обійти увагою проблем засобів пізнання, одним з яких виступає спілкування. З подальшим розвитком суспільства і суспільних відносин роль спілкування у процесах пізнання тільки зростає. Дійсно, істотне збільшення обсягів знань робить недоцільним і неекономним їх освоєння, тобто пізнання зовнішнього світу, самостійно кожним індивідом. Все більшого поширення набуває його пізнання не в безпосередньому чуттєвому досвіді, а шляхом організованого засвоєння суспільного досвіду через систему освіти у різних її формах і проявах. А це засвоєння відбувається за допомогою спілкування, яке також може бути як безпосереднім, у формі цільового комунікативного контакту педагога з учнями чи студентами, і опосередкованим, коли людина отримує знання з книг, Інтернету чи інших джерел, де ці знання попередньо сформульовано, упорядковано і належним чином розміщено іншими людьми.

Однак природа людини зумовлює однією з її потреб пізнання не тільки того, що утворює суспільний досвід як суму науково-технічних знань і технологій, а й того, що складає духовну скарбницю людської цивілізації, і навіть того, що з позицій логіки діяльності, в тому числі й логіки пізнання, не несе ніякої корисної інформації у прикладному її розумінні. Йдеться перш за все про так звані повсякденно-побутові відомості, про своєрідний інформаційний фон життєдіяльності людини: різноманітні думки, чутки, коментарі тощо. Величезна кількість людей потребує регулярного підживлення своєї зацікавленості в одержанні подібної інформації та її регулярному оновленні. І ця потреба також може задовольнятися саме через спілкування з партнерами приблизно таких самих кола інтересів та рівня розвитку духовності і культури. Таким чином, пізнавальна роль спілкування полягає у сприянні процесам отримання та розвитку знання, його постійного поглиблення, поширення та удосконалення. Слід підкреслити, що цю роль воно відіграє при здійсненні пізнання у будь-якій формі, якими можуть виступати буденний досвід людей, освіта, наука, філософія, мистецтво, релігія, гра, міфологія тощо.

Уявляється цілком природним, що та величезна роль, яку спілкування відіграє в життєдіяльності суспільства і кожної людини, зумовило істотну увагу до нього з боку філософів і психологів, педагогів і лінгвістів, фахівців з управління і соціальної комунікації. Вивченню природи спілкування та його сутності присвячено дослідження Б. Г. Ананьєва, Г. М. Андрєєвої, О. О. Бодальова, Д. Карнегі, О. М. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, В. М. М'ясищева, Л. А. Петровської та інших. Вони переконливо довели об'єктивну єдність спілкування і людської діяльності, висвітлили проблеми і суперечності, які можуть виникати в процесі спілкування, ускладнюючи взаємодію між учасниками спільної діяльності, а то і взагалі унеможливаючи її. Істотний внесок у розуміння особливостей діалогового спілкування та його ролі належить видатному українському педагогові В. О. Сухомлинському, який підкреслював, що неодмінною умовою забезпечення його ефективності й досягнення цілей виступає рівність позицій вихованця і вихователя.

Власне гносеологічні аспекти спілкування передбачають два основні напрямки досліджень. Перший з них має бути спрямований на пізнання природи і сутності самого спілкування як специфічного феномену, який зумовлений суспільною природою людини і є одним з основних проявів її суспільного буття. Мета ж другого аспекту

повинна бути спрямована на з'ясування ролі та можливостей спілкування як одного з інструментальних засобів пізнання людиною зовнішнього світу і самої себе. Іншими словами, з гносеологічних позицій міжособистісне спілкування може розглядатися водночас і як об'єкт пізнання, і як один з його засобів. Крім того, воно може виступати і процесом пізнання, і його результатом в тому разі, коли одна людина отримує від іншої готове систематизоване знання, як це відбувається, наприклад, в системі освіти.

При цьому взаємозв'язок гносеологічного та онтологічного аспектів спілкування виступає не якимось штучним утворенням чи довільним результатом філософської рефлексії, а постає відображенням об'єктивної цілісності та багатогранності цього складного і суперечливого феномену. Суперечливість його можна продемонструвати хоча б тим, що люди іноді вступають у спілкування не тільки для того, щоб висловити партнерові свої думки і міркування, свої інтереси, плани і наміри, а й для того, щоб приховати їх, навмисно увести партнера в оману. І тут про пошук істини взагалі не може бути й мови. Однак така дезінформація також є одним з видів спілкування і свідчить про дійсну багатогранність цього феномену.

Іншим прикладом суперечливого характеру спілкування виступає те, що погляди людей на один і той самий об'єкт чи явище можуть бути істотно різними, і спроби довести співбесідникові хибність його уявлень, переконати його у правильності своєї точки зору часто буває дуже складно. Згадаймо хоча б одвічний спір віруючої людини і атеїста, де кожен з них досить аргументовано, але практично безрезультатно прагне переконати іншого в істинності саме своєї позиції.

Взагалі необхідно підкреслити, що об'єктивність зв'язку онтологічного та гносеологічного аспектів проявляється у змінах цілей, змісту і характеру спілкування, навіть самої потреби у ньому, які відбуваються разом зі змінами характеру індивідуального і соціального буття. Оскільки останнім часом буття соціального, як вказують В. Н. Лавриненко та В. П. Ратников, зазнає помітної дії таких тенденцій, як його технологізація, інституалізація, глобалізація, віртуалізація, інформатизація тощо [2, с. 352], ці процеси відповідним чином позначаються і на характері безпосередньо міжособистісного спілкування. Цікаво, що це стосується як сутнісної сторони та змісту спілкування, так і його інструментальної сторони й пізнавальних можливостей та способів їх використання.

Онтологічно *технологізація спілкування* означає, що воно все більше відбувається через використання технічних засобів, які, на жаль, поступово витісняють з процесу комунікації безпосередній зв'язок між учасниками спілкування, а отже позбавляють його теплоти, душевності й людяності. Внаслідок цього результат пізнання через спілкування помітно збіднюється, оскільки втрачає образну, або чуттєву складову отриманого знання та відповідно його емоційне забарвлення. Істотну ж пізнавальну роль чуттєвого знання підкреслювали свого часу ще Ф. Бекон, Дж. Локк та інші.

Інституалізація проявляється у все більш чіткій організації та формалізації спілкування, у переважанні масових форм комунікації над індивідуальними, тобто у зведенні живого спілкування до комунікації, у фактичному його перетворенні на комунікацію. При цьому роль суб'єктів спілкування, точніше роль комунікаторів, все більше беруть на себе соціальні інститути – засоби масової інформації, насамперед телебачення, політика, релігія, освіта тощо.

Глобалізація спілкування полягає у зростанні взаємозалежності населення різних країн і регіонів планети, у своєрідному «стискуванні» соціального і комунікативного простору, у можливості спілкування з партнером, що перебуває у будь-якому куточку Землі. Глобалізація неминуче породжує певну стандартизацію зразків і способів

спілкування, що позбавляє його як індивідуального забарвлення, так і характерних національно-етнічних особливостей, а отже і культурної його своєрідності.

Віртуалізація спілкування означає істотне посилення ролі інформації як нової сфери суспільного буття, що охоплює діяльність все більшої частки людей. Завдяки їй матеріальні та енергетичні потоки у структурі соціальної реальності починають поступатися інформаційним. Це кардинально змінює не тільки спосіб буття, а й мислення людини, її життєві цінності та інтереси, істотно позначається на цілях і характері спілкування. Його віртуалізація породжує *інформаційний фетишизм*, впливовість якого сильніша навіть за вплив машинного фетишизму, про небезпеку якого свого часу попереджав ще М. О. Бердяєв. Невипадково суспільство сучасної доби часто прийнято іменувати інформаційним.

Як зазначає С. Г. Спасибенко, «в умовах інформатизації суспільства все більш небезпечною стає нова суперечність: поглинання соціального інформаційністю, підривання свободи людини бомбуванням, гіперконформізм з орієнтацією на споживчу вартість, втрата сенсу життя». Подолати цю суперечність, на переконання дослідника, «можна, лише усвідомлюючи, що в інформаційному суспільстві головним ресурсом є інформація сама по собі, а передовсім людина, діяльність і соціальна політика, що забезпечує зростання її культури» [3, с. 110].

Розглянуті буттєві тенденції помітно посилюють прагматичні цілі й характер спілкування, призводять до того, що духовність все більш втрачає свою роль і позиції. Гносеологічно це позначається на тому, що людина в процесі пізнання відривається від реальності, а саме пізнання переходить до оперування моделями, схемами і символами, які заміняють поняття і образи, що традиційно сприймалися людиною безпосередньо із споглядання об'єктивного світу та контакту з ним або ж формувались у її свідомості на основі осмислення та усвідомлення результатів чуттєвого досвіду. Традиція приниження його ролі, що йде від раціоналізму Р. Декарта, Г. Лейбніца, Б. Спінози та інших, в наші дні трансформувалась у так званий технократичний характер мислення, який, на жаль, набуває все більшого поширення, насамперед в середовищі науково-технічної інтелігенції.

Така ситуація стає характерною не тільки для науки, де абстракції давно стали звичним інструментом пізнання і пояснення предметів і явищ об'єктивної реальності, а й для суто духовних сфер людської діяльності, де образи посідали домінуюче місце, сприяючи розвитку образного сприйняття світу та образного мислення. Яскравим прикладом тут виступає мистецтво, в якому все більшого поширення набувають абстракціонізм, безсюжетність, різноманітні штучні інсталяції, які нічого, крім власної фантазії автора (а то й просто його прагнення до оригінальності) не виражають. Через це мистецтво втрачає такі свої важливі функції, як комунікативна і виховна, насамперед функцію естетичного виховання людей. Коли читач, слухач чи глядач не сприймає і не розуміє того, що хотів виразити своїм твором письменник, композитор чи художник, твір митця втрачає для нього не тільки якусь цінність, а й сенс взагалі.

Відомо, що одним з основних завдань гносеології є також дослідження проблем хибності думок і поглядів та людської омани, джерел їх виникнення, можливих шляхів і засобів подолання. І у цьому відношенні міжособистісне спілкування як об'єкт філософського дослідження також відкриває багаті можливості для пізнання не тільки природи, суспільства, людини та її мислення, а й перебігу процесів пізнання, його складностей і суперечностей, помилок та їх виправлення. Дійсно, завдяки спілкуванню людина одержує можливість поглибити набуті знання та перевірити їх істинність, повіряючи іншим людям свої сумніви та зіставляючи їхні погляди зі своїми.

Результати дослідження цих сторін гносеологічного аспекту феномену спілкування дадуть змогу глибше збагнути його філософське значення для розуміння природи і сутності самої людини та її буття. Адже людина отримує можливість усвідомити себе та само ідентифікуватися лише через спілкування, за його допомогою і в процесі комунікативної взаємодії з іншими людьми. При цьому йдеться про об'єктивність не лише інтегральної оцінки людини множиною партнерів по спілкуванню, а й її самооцінки, одержуваної людиною шляхом критичного зіставлення себе, своїх вчинків, рис і характеристик з рисами і характеристиками інших людей.

Філософія спілкування, в тому числі і його онтологія та гносеологія, має виходити з такої сукупності основоположних принципів. Першим з них є *принцип детермінізму*, який визнає взаємозв'язок і взаємозумовленість цілей спілкування з особистісними рисами і якостями людини та її загальною культурою, а також з особливостями соціокультурного середовища її буття і діяльності. Однак ми рішуче наполягаємо на неприпустимості абсолютизації детермінізму у спілкуванні й міжособистісних відносинах взагалі. В цьому моменті автор скоріше солідаризується з представниками постнекласичної філософії і виходить з визнання того, що людина є складною відкритою системою, що розвивається. Тому їй притаманні властивості самоорганізації і саморозвитку, завдяки чому в процесі її життя і діяльності час від часу зустрічаються точки біфуркації, які передбачає можливість двох чи більше віртуальних напрямків переходу, визначити ймовірність якого принципово неможливо. І дійсно, часто не тільки в процесі спілкування, а й взагалі при відносинах з іншими людина може щось сказати чи скоїти таке, що й сама не може потім пояснити свого вчинку.

Другим слід вважати *принцип системності*, який трактує окремі прояви спілкування як елементи цілісної системи культури і вихованості людини, в тому числі й оволодіння нею нормами культури спілкування. Крім того, системність полягає в необхідності сприйняття не тільки того, що людина говорить, а й як вона це говорить, в необхідності урахування невербальних засобів спілкування – пози, міміки, рухів, посмішки тощо.

Нарешті, третім виступає *принцип розвитку*, який визнає, що характер спілкування людини зазнає певних змін відповідно до її освіченості та соціалізації, її особистісного і загальнокультурного розвитку, накопичення та осмислення нею свого життєвого досвіду. Тому сприйняття і пізнання особливостей спілкування того чи іншого індивіда має носити історичний характер. Відомо ж, що в одній і тій самій ситуації спілкування з одним і тим самим співбесідником людина може поводитися по різному залежно від віку.

Із сукупності розглянутих принципів випливає важливе методологічне положення про принципову можливість і доцільність цілеспрямованого впливу на людину, насамперед шляхом її навчання і виховання в системі освіти з метою зміни та розвитку бажаного характеру спілкування та його культури, прищеплення толерантності. Останнє завдання стає надзвичайно важливим, оскільки унаслідок складної природи людини та її психіки часто сприйняття нею іншого, особливо представника іншої культури, виявляється хибним, що позначається і на ставленні до нього та характері спілкування з ним. Ці негативні прояви можуть посилюватися і завдяки відмінності психологічних характеристик партнерів по спілкуванню, наявності у них різних цілей, прагнень та інтересів.

Як цілком справедливо зазначає В. М. Лавриненко, «слід обов'язково враховувати, що в процесі спілкування між партнерами, колегами може виникнути напруженість і навіть конфліктна ситуація, скажімо, через неповагу до почуття власної гідності. Або, наприклад, невміле користування словом може призвести до значних інформаційних втрат, а відтак, до збоїв у виконанні службових обов'язків». Автор підкреслює, що для того, «щоб цього не трапилося, необхідно навчитися користуватися спеціальними технологіями спілкування, групової роботи» [4, с. 16]. Додамо, що філософія конфліктного спілкування взагалі недостатньо розроблена, хоча потреба і ній сьогодні надзвичайно велика.

Важливим гносеологічним аспектом спілкування слід вважати й те, що воно виступає не тільки одним із засобів пізнання людиною зовнішнього світу, включаючи інших людей, та самої себе, а й ефективним інструментом упорядкування відносин між людьми, між соціумом і довкіллям. Тому цілком справедливо В. О. Лозовою зазначає, що «надмета спілкування – гармонізація буття людства, соціуму і людини. У такому контексті розуміння спілкування постає не тільки як потреба, а й як одвічна цінність». Він спеціально підкреслює думку, що «спілкування є площиною, в якій людина набуває самовизначення, самовираження, самореалізації, самоствердження. Спілкування є й площиною, в якій відбувається взаємозбагачення людини у процесі взаємодії з іншими». Таким чином, на думку автора, «спілкування є не тільки одним з проявів людської

діяльності поряд з працею й пізнанням. Це одна з найвищих цінностей, яка дає людині можливість усвідомити саму себе й усвідомити себе у контексті соціуму [5, с. 23].

Поділяючи у цілому наведені думки, вважаємо за необхідне разом з тим не погодись з автором, оскільки спілкування є проявом людської діяльності не тільки «поряд з працею і пізнанням», а й невід'ємним елементом і праці, і пізнання. Іншими словами, між всіма цими проявами діяльності існує певне взаємопроникнення і складна система взаємозв'язків. До речі, визнання цього факту також є одним з результатів гносеологічного аналізу феномену спілкування.

Взагалі ж, як вважає А. В. Батаршев, «спілкування – це складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контакту між людьми, який породжується потребами спільної діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини» [6, с. 22]. Без такого розуміння і взаєморозуміння уявляється неможливою будь-яка спільна діяльність. У зв'язку з цим доречно нагадати, що ще один специфічний шар гносеологічної проблематики складає взаємозв'язок знання з практикою, яка виступає основою і рушійною силою пізнання і формування системи знань. Самі ж знання роблять практику більш осмисленою і доцільною, надають їй певної логічної довершеності й забезпечують її успішність та ефективність.

З урахуванням цього взаємозв'язку філософська рефлексія феномену спілкування дозволяє стверджувати, що в процесі комунікативної взаємодії з іншими людьми значною мірою відбувається освоєння конкретним індивідом практики, формується сукупність сталих навичок свідомої цілеспрямованої діяльності. При цьому цілком природно перевіряються істинність набутих знань, їх повнота і глибина. При виявленні ж хибного характеру тієї чи іншої їх частини з'ясовуються джерела і причини помилок, а також можливості, напрямки і способи необхідної корекції наявних знань. Іншими словами, саме завдяки практиці стає можливою не просто перевірка істинності набутих людиною знань, а й своєрідне їх діагностування, яке знов-таки може бути достатньо ефективним лише за умови багатократного зіставлення й аналізу різних думок в процесі міжособистісного спілкування. Саме ж спілкування в процесі взаємодії з іншими людьми є визначальною умовою успішного існування й діяльності індивіда в умовах даного конкретного суспільства.

Вивчаючи систему відносин, які складаються між суспільством та особистістю, С. О. Заветний виокремлює такий важливий вид цих відносин, як взаємодія, оскільки, на його глибоке переконання «вона є інтегруючим чинником будь-якої цілісності й виступає методологічним принципом пізнання природи, суспільства і людини» [7, с. 176-177]. Це надзвичайно важливе положення також може вважатися одним з вагомих підтверджень необхідності й доцільності досліджень гносеологічних аспектів феномену спілкування у його самому широкому розумінні. Мається на увазі, що спілкування полягає не лише у розмові з іншими людьми, а й у використанні невербальних засобів та в інших видах комунікації, у взаємодії та спільній діяльності з ними.

Нарешті, необхідно підкреслити ще одна вкрай важливу особливість гносеологічного аспекту спілкування, яка полягає у тому, що воно допомагає людині формувати свої чіткі світоглядні позиції та методологічні основи та логіку її професійної діяльності. В результаті людина одержує можливість не тільки успішно пізнавати й розуміти світ, а й свідомо та цілеспрямовано його перетворювати в процесі спільної з іншими людьми діяльності. При цьому вона буде прагнути до гармонізації відносин в системі «людина – суспільство – природа – техносфера» та переконувати за допомогою спілкування своїх партнерів в необхідності дотримання такої стратегії діяльності.

Безперечно, викладені автором міркування і результати досліджень можуть розглядатися лише як попередні й вимагають подальших глибоких розвідок. Виходячи з притаманного гносеології методологічного плюралізму, для дослідження феномену спілкування доцільно використовувати всю гаму методів і прийомів пізнання, а також фундаментальні результати, одержані у галузі психології спілкування та педагогіці, в теорії соціального управління і соціальної комунікації тощо. Істотного значення

набуває розвиток логіки та культури міжособистісного спілкування, а також міжкультурної комунікації. Це пов'язано, з одного боку, з посиленням ролі особистісного чинника у забезпеченні належного рівня ефективності суспільного виробництва та з усвідомленням цієї ролі. З іншого ж боку, глобалізація, що охопила не тільки світогосподарські, а й духовно-культурні зв'язки, породжує зростання частки процесів спілкування з представниками інших культур, традицій, релігій тощо, і досягнення цілей цього спілкування істотною мірою залежить від рівня володіння комунікативною культурою взаємовідносин з ними.

Викладені міркування за результатами досліджень автора дозволяють дійти таких висновків. По-перше, філософія спілкування як специфічна наукова дисципліна повинна відповідати загальній структурі системи філософських знань, що передбачає необхідність визначення й дослідження усіх відповідних аспектів цього складного і суперечливого феномену. По-друге, з позицій гносеології спілкування одночасно виступає і об'єктом пізнання, і одним з його інструментів, оскільки завдяки йому людина може отримувати інформацію, опосередковано здійснюючи пізнання зовнішнього світу і самої себе. По-третє, філософія спілкування та його гносеологічні аспекти мають враховувати зміни цілей, змісту і характеру міжособистісної взаємодії, а також ціннісних характеристик спілкування, що відбуваються відповідно до змін індивідуального і суспільного буття людини. По-четверте, необхідність формування і системного розвитку філософії спілкування як цілісної галузі філософії людини вимагає поглибленого дослідження й таких важливих аспектів цього феномену, як аксіологія та телеологія спілкування, його логіка й етика, які мають бути спрямовані на підвищення культури та ефективності міжособистісного спілкування відповідно до суспільних потреб та основних тенденцій суспільного розвитку.

Сподіваюсь, що ці висновки виявляться корисними не тільки для самої філософії, а й для системи освіти, де людина одержує як системне знання про світ, так і оволодіває культурою спілкування. Зокрема, посилення уваги педагогів до цих питань сприятиме підвищенню культури мислення, якій, власне, і вчить філософія. У зв'язку з цим доречно навести, як образно відомий білоруський дослідник В. І. Чуешов підкреслює, що «філософія як діяльність є академією аргументації і моделювання різних ситуацій між людського спілкування» [8, с. 8]. Хотілось би, щоб наша вища школа ставала саме такою «академією», де б людина отримувала не лише професійні знання, а й особистісний розвиток, високу загальну культуру і духовність.

Література:

1. Пономарьов О. С. Онтологічні аспекти спілкування та його логіка / О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч // Філософія спілкування. – 2009. – № 1. С. 41-49.
2. Філософія: Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Лавриненко, В. П. Ратникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 677 с.
3. Спасибенко С. Г. Социально-психологические и биолого-генетические свойства человека / С. Г. Спасибенко // Социально-гуманитарные знания. – 2002. – № 1. – С. 108-127.
4. Психология и этика делового общения: Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Лавриненко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 306 с.
5. Лозовой В. О. Культура особистості та етика у діловому спілкуванні: Навч. посіб. / В. О. Лозовой, О. В. Уманець, М. Б. Ценко. – Харків: Регіон-інформ, 2006. – 140 с.
6. Батаршев А. В. Диагностика способности к общению / А. В. Батаршев. – СПб.: Питер, 2006. – 176 с. – (Серия «Практическая психология»).
7. Заветный С. А. Личность и общество: проблемы и перспективы управления: Монография / С. А. Заветный. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 256 с.
8. Чуешов В. И. Введение в современную философию: Учебн. пособие / В. И. Чуешов,
9. И. Дунченко, О. И. Чеснокова. – Мн.: ТетраСистемс, 1998. – 128 с.